

δήποτε. Τινές γάρ, φησί, λέγουσιν ὅτι αἱ τοιαῦται ἐνέργειαι οὐχ ἀρμό-
ζουσιν ὅλη τῇ ψυχῇ, ἀλλὰ τοῖς μέρεσιν· φασὶ γὰρ τὴν ψυχὴν εἶναι μεριστὴν
καὶ ἄλλω μὲν νοεῖν, ἄλλω δὲ ἐπιθυμεῖν, ὡσπερ καὶ ἐτίθεντο τὴν αἰσθη-
τικὴν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, καὶ τὴν ζωτικὴν ἐν τῇ καρδίᾳ, καὶ τὰ τοιαῦτα.
| Ἄλλ' αὕτη ἡ δόξα τρόπον τινὰ ἐστὶν ἀληθής, καὶ τινὰ τρόπον ἕτερον f. 289
ψευδής, διότι ἂν ἐν τῇ ψυχῇ νοήσης διάφορα μέρη ὡς δυνάμεων, οὕτως
ἐστὶν ἀληθές, διότι ἡ ψυχὴ ἔχει διάφορα μέρη ὡς δυνάμεις, καὶ ἄλλη μὲν
νοεῖ, ἄλλη δὲ αἰσθάνεται· ἡ γὰρ ψυχὴ ὅλον τί ἐστὶ δυναμικόν, καὶ τὸ
μέρος ἐκεῖ λαμβάνεται δυναμικὸν οἰκείως τῷ ὅλῳ. Εἰ δὲ νοεῖται, ὅτι ἡ
ψυχὴ μέγεθος τί ἐστὶν ἡγούσιν ποσότης, καὶ διαιρεῖται εἰς διάφορα μέρη 10
ποσά, οὕτως ἐστὶ ψεύδος. Οὗτοι δὲ οἱ φιλόσοφοι ἐνόουν τὴν ψυχὴν εἶναι
μεριστὴν κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, καὶ προσετίθεσαν πλέον, ὅτι αἱ τοιαῦται
δυνάμεις τῆς ψυχῆς ἦσαν διαφόρου ψυχῆς.

Τί οὖν δήποτε. Ἐνταῦθα ἐπομένως ἀποδοκιμάζει τὴν προειρη-
μένην δόξαν διὰ τριῶν λόγων, ὧν ὁ πρῶτος τοιοῦτός ἐστι· τὰ διάφορα 15
οὐ δύνανται συνέχεσθαι εἰ μὴ παρά τινος ἐνοῖντο· εἰ τοίνυν εἰς δι-
άφοροι ψυχῆς ἐν τῷ σώματι, δεῖ ταύτας παρά τινος συνέχεσθαι καὶ ἐνοῦ-
σθαι· ἀλλ' οὐδέν ἐστίν, ὅπερ ἂν συνέχοι καὶ ἐνοῖ αὐτάς· οὐκ ἄρα εἰς
διάφοροι. Καὶ ὅτι οὐδέν ἐστὶ τὸ συνέχον καὶ ἐνοποιοῦν τὴν ψυχὴν, οὕτω
δείκνυται, ὅτι τὸ σῶμά ἐστιν ἐν ᾧ ὑπάρχει, ἢ ἄλλο τι. Ἄλλὰ τὸ σῶμα 20
οὐκ ἐνοῖ αὐτὴν καὶ συνέχει, ἢ δὲ ψυχὴ μᾶλλον συνέχει τὸ σῶμα· ὀρώμεν
γὰρ ὅτι, ἐξερχομένης τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος, ἐκλείπει καὶ μαραίνε-
ται τὸ σῶμα. Εἰ δὲ ἄλλο τι συνέχοι αὐτὴν, τότε τοῦτο ἔσται μάλιστα
ψυχῆς, διότι τῆς ψυχῆς ἐστὶ τὸ συνέχειν καὶ ἰθύνειν· καὶ ἢ τούτο ψυχῆς,
τότε πάλιν δεήσει ζητεῖν πότερον ἐν ἐστίν, ἢ πολυμερές· καὶ ῥηθῆ, ὅτι 25
πολυμερές, πάλιν ἔσται ζήτησις τί ἂν εἴη τὸ ἐνοῦν αὐτό, καὶ οὕτως εἰς
ἄπειρον. Ἄν δὲ ῥηθῆ, ὅτι ἐστὶν ἐν, διατί οὐκ εὐθὺς λέγουσι, τουτέστιν
ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς, τὴν ψυχὴν εἶναι ἐν; Οὐκ ἄρα διαιρετὴ ἐστὶν ἡ ψυχὴ
εἰς μέρη ποσά, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν.

Ἀπορήσειε δ' ἂν τις. Ἐνταῦθα τίθησι τὸν δεύτερον λόγον τοι- 30
οῦτον ὄντα· εἰ γὰρ διάφορα μέρη τῆς ψυχῆς εἰσὶν ἐν διαφόροις μέρεσι τοῦ
σώματος, ἔπεται ὅτι ἐκάστη ἐνεργεία τῆς ψυχῆς ἀφώρισται μέρος τοῦ σώ-
ματος εἶπουν ὄργανον σωματικόν. Ἄλλὰ τοῦτο ἀδύνατόν ἐστι, διότι ὁ νοῦς
οὐκ ἔχει διωρισμένον μέρος εἶπουν ὄργανον ἐν τῷ σώματι. Οὐκ ἄρα ἡ
ψυχὴ ἔχει διάφορα μέρη, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν. 35

Φαίνεται δὲ καὶ τὰ φυτά. Ἐνταῦθα τίθησι τὸν τρίτον λόγον
τοιοῦτον ὄντα· ἐὰν διάφοροι ἐνέργειαι τῆς ψυχῆς ὡσὶν ἐν διαφόροις μέρε-

σιν, τότε οὐκ ἔσται εὐρεῖν μέρος ἐν ᾧ εἰσι πολλαὶ ἐνέργειαι ἅμα, οὐδὲ ἔσονται μέρη τοῦ ζώου ὁμοειδῆ. Ἄλλ' ἡμεῖς ὀρώμεν μέρη ἐμψύχων τινῶν ἔχοντα πλείους ἐνεργείας καὶ ὧν ἡ ψυχὴ ἐστὶ τοῦ αὐτοῦ εἶδους ἐν τῷ ὄλῳ καὶ ἐν τοῖς μέρεσιν, ὡς ἔστιν ἐν τοῖς φυτοῖς καὶ ἐν τισὶ ζώοις, ἅτινα
 6 ἀποκοπέντα ζῆ, ὡς ἔστιν ἐν τοῖς ζώοις τοῖς ἐντόμοις, ὧν ὀτιοῦν μέρος ἀποτμηθὲν αἰσθάνεται καὶ κινεῖται ἐπὶ τινα χρόνον. Καὶ βῆθη, ὅτι οὐκ ἐπὶ πολὺ ζῶσιν, οὐδὲν προσίσταται, διότι οὐκ ἔχουσιν ὄργανα δι' ὧν σώζοιεν ἂν τὴν ἐκείνων φύσιν, ὁμῶς εἰσὶν ἐν διαφόροις μέρεσι πλείους ἐνέργειαι τῆς ψυχῆς, καὶ εἰσὶν ἀλλήλοις ὁμοειδῆ καὶ τῷ ὄλῳ. Οὐκ ἄρα εἰσὶ
 10 διαφόρα μέρη τῆς ψυχῆς ἐν διαφόροις μέρεσι τοῦ σώματος. Ὁ δὲ λόγος τοῦ ἀποτμηθέντος ζῆ, ὅτι ἔσω ἡ ψυχὴ τελειωτέρα ἐστίν, τοσοῦτω προβάλλεται ἐνεργείας τελείας καὶ διαφορούς, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὸ προχειρίζεσθαι τὰς τοιαύτας ἐνεργείας ἀναγκαῖα εἰσὶν αὐτῇ πλείω καὶ διαφόρα ὄργανα σωματικά. Διότι δὲ ἡ λογικὴ ψυχὴ ἐστὶ τιμιωτέρα καὶ τελειωτέρα,
 15 τοσοῦτω μείζονα διαφορὰν ἀπαιτεῖ τῶν ὀργάνων. Ἡ ψυχὴ δὲ ἡ ἐν τοῖς ἐντόμοις ζώοις καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς, διότι ὀλίγον ἔχει τελειότητος, οὐδὲ προβάλλεται διαφορούς ἐνεργείας· διὰ τοῦτο ζητεῖ σῶμα μᾶλλον ὁμοιον καὶ σφίεται ἐν ἐκάστῳ μέρει.

Ἔοικε δὲ καὶ ἡ. Ἐνταῦθα λύει τὸ δεύτερον ζήτημα· περὶ ὃ δὴ
 20 ἰστέον ἐστίν, ὅτι τὸ ζῆ κυρίως ἐστὶν τῶν ἐχόντων κίνησιν καὶ ἐνέργειαν ἐξ ἑαυτῶν ἄνευ τοῦ κινεῖσθαι παρ' ἄλλων. Ὅθεν καὶ τὸ ζῆ διχῶς λαμβάνεται· ἓνα μὲν τρόπον λαμβάνεται τὸ ζῆ, ὅπερ ἐστὶ τὸ εἶναι τοῦ ζῶντος, ὡς φησὶν ὁ Φιλόσοφος, ὅτι τὸ ζῆ τοῖς ζῶσιν ἐστὶ τὸ εἶναι· ἄλλον δὲ τρόπον, ἡ ἐνέργεια. Ῥητέον οὖν, ὅτι ἡ ψυχὴ ἡ ἐν τοῖς φυτοῖς, τουτέστιν
 25 ἡ φυτικὴ, δοκεῖ εἶναι ἀρχὴ τις φανεροῦσα τὴν ζωὴν ἐν τούτοις τοῖς ὑπο-
 f. 289^v κάτω πράγμασι, διότι χωρὶς ταύτης | οὐδὲν ζῆ καὶ ἐν ταύτῃ μόνῃ κοινω-
 νοῦσι πάντα τὰ ζῶντα· ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις οὐ πάντα· τὰ γὰρ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ ἐν τῇ φυτικῇ συνέρχονται μόνον.

Ἐπὶ ἡ φυτικὴ δύναται εἶναι ἄνευ τῆς αἰσθητικῆς καὶ νοερᾶς, ἀλλ' ἐκεῖ-
 30 ναὶ οὐ δύναται εἶναι χωρὶς τῆς φυτικῆς· οὐδὲν γὰρ ζῶον ἔχει αἰσθησιν καὶ νοῦν χωρὶς ταύτης, δηλονότι τῆς φυτικῆς. Οὕτω τοίνυν τὸ ζῆ ἀποδίδεται αὐτῇ τῇ ἀρχῇ, δηλονότι τῇ φυτικῇ, ὡσπερ τὸ αἰσθάνεσθαι τῇ ἀφῆ, οὐ μέντοι διότι τὸ ζῶον διὰ μόνης τῆς φυτικῆς ζῆ, ἀλλὰ διότι ἐστὶ πρώτη ἀρχὴ, ἐν ἣ φανεροῦται ἡ ζωή.

6 ζῆ καὶ après ἀποτμηθὲν add B

7 οὐδὲν προσίσταται om B

Livre deuxième.

† ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ἘΞΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΤΩΝ ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ
ΛΟΓΩΝ ἈΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ.

Leçon I.

Τὰ μὲν δὴ ὑπὸ τῶν προτέρων. Θεὶς ὁ Φιλόσοφος τὰς τῶν ἄλλων δόξας ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ, ἔρχεται νῦν ἐν τῷ παρόντι δευτέρῳ πρὸς τὸ διορίσασθαι περὶ τῆς ψυχῆς κατὰ τὴν ἰδίαν δόξαν καὶ τὴν ἀλήθειαν. Καὶ περὶ τοῦτο δύο ποιεῖ· πρῶτον, φησὶ περὶ τίνος ἐστὶν ὁ σκοπός, συνέχειαν ποιῶν τῶν ἐπομένων πρὸς τὰ προηγούμενα· δεύτερον, ἐπεξεργάζεται τὸν σκοπὸν ἐν τῷ· Λέγομεν δέ. 10

Λέγει τοίνυν πρῶτον, ὅτι ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ εἴρηται τὰ παραδεδομένα παρὰ τῶν προτέρων περὶ ψυχῆς, ἀλλὰ δεῖ πάλιν ἐπανιόντας ἀπ' ἀρχῆς διορίσασθαι τὴν ἀλήθειαν, ὅπερ διὰ τὴν αὐτοῦ δυσχέρειαν μᾶλλον δεῖ περιωμένους ποιεῖν ἢ θαρροῦντας ὡς εὐρεθησομένης ἀναμφιβόλῳ τῆς ἀληθείας. Καὶ ἐπεὶ πρότερον ἐν τῷ προοιμίῳ ἐζητήθη πρότερον πρῶτον περὶ αὐτῆς τῆς ψυχῆς, ἢ περὶ τῶν μερῶν αὐτῆς εἴη διοριστέον, ὡσανεὶ διοριζόμενος τὸ ζήτημα τοῦτο φησὶν, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ῥητέον ἐστὶν τί ἐστὶν ἡ ψυχὴ, ἐν ᾗ δηλοποιούται αὐτὴ ἢ ὑπαρξίς αὐτῆς· μετὰ δὲ ταῦτα διορισθήσεται περὶ τῶν μερῶν εἴτουν τῶν δυνάμεων αὐτῆς· καὶ τὸν τούτου λόγον ὡσπερ ἀποδιδοὺς ἐπάγει· Καὶ τίς ἂν εἴη κοινότατος λόγος. Ὅταν γὰρ δεικνύηται τί ἐστὶν ἡ ψυχὴ, παραδίδοται τὸ κοινόν· ὅταν δὲ διορίζηται περὶ ἐκάστου τῶν μερῶν αὐτῆς ἢ τῶν δυνάμεων, παραδίδοται ὅπερ ἐστὶν εἰδικόν περὶ τὴν ψυχὴν. Ἐνταῦθα δὲ τάξις ἐστὶ τῆς διδασκαλίας ἢ ἀπὸ τῶν κοινοτέρων πρὸς τὰ ἥττον κοινὰ πρόοδος, ὡς φησὶν ὁ Φιλόσοφος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν φυσικῶν. 25

Λέγομεν δὴ. Ἐνταῦθα ἐπεξέρχεται τῷ σκοπῷ ὃν προὔθετο, καὶ διαιρεῖται εἰς δύο. Ἐν τῷ πρώτῳ δείκνυσι τί ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Ἐν τῷ δευτέρῳ διορίζεται περὶ τῶν μερῶν αὐτῆς ἢ τῶν δυνάμεων, ἐν τῷ· Τῶν δὲ δυνάμεων. Περὶ τὸ πρῶτον δύο ποιεῖ· πρῶτον, τίθησιν ὅρισμὸν τῆς ψυχῆς, ὃς ἐστὶν ὡσανεὶ ἀποδείξεως συμπέρασμα· δεύτερον, τίθησιν ὅρισμὸν τῆς ψυχῆς, ὃς ἐστὶν ὡσανεὶ ἀρχὴ ἀποδείξεως, ἐν τῷ· Ἐπεὶ δὲ ἐκ τῶν ἀσαφῶν μὲν. Περὶ τὸ πρῶτον αὖθις δύο ποιεῖ· πρῶτον, τίθησι τὸν πρῶτον ὅρισμὸν τῆς ψυχῆς· δεύτερον, φανεροῖ αὐτόν. Πρὸς δὲ τὸ πρῶτον αὖθις δύο ποιεῖ· πρῶτον, προτάττει τινὰς διαιρέσεις, ἐξ ὧν λαμβάνεται

2-3 Titre om B Dans la marge de droite: Ἰωάννου Φιλοπόνου ἐξηγήσις A
21 δείκνυται B 26 προέθετο B 25-34 B supprime la phrase περὶ — ποιεῖ

ἢ ὁδὸς πρὸς τὸ θηρᾶν τὸν ὀρισμὸν τῆς ψυχῆς· δεύτερον, ἀνιχνεύει τὸν ὀρισμὸν τῆς ψυχῆς, ἐν τῷ

Ἰστέον δὲ ὅτι, ὡς λέγεται ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ὑστέρων, πᾶς ὀρισμὸς ἢ συμπέρασμα ἐστὶν ἀποδείξεως, ὡς τὸ βροντῆ ἐστὶν συνεχῆς ἤχος ἐν νέφεσιν· ἢ ἐστὶν ἀρχὴ ἀποδείξεως, ὡς τὸ βροντῆ ἐστὶ σβέσις πυρὸς ἐν νέφει· ἢ ἐστὶν ἀπόδειξις θέσει, τουτέστι τάξει διαφέρουσα, ὡς τὸ βροντῆ ἐστὶ συνεχῆς ἤχος ἐν νέφει· δι' ἀπόσβεσιν πυρὸς ἐν νέφει. Ἐν τούτῳ γὰρ τίθεται καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀποδείξεως καὶ τὸ συμπέρασμα, ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν τάξιν τοῦ συλλογισμοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Φιλόσοφος ἐνταῦθα δύο ὀρισμοὺς ἀποδίδωσι τῆς ψυχῆς, ὧν ὁ μὲν ἐστὶν ὡς ἀρχὴ ἀποδείξεως, ὁ δὲ ὡς συμπέρασμα. Ἐπι ἰστέον ἐστὶν ὅτι, ὡς διδάσκει ὁ Φιλόσοφος ἐν τῷ ἐβδόμῳ τῶν μετὰ τὰ φυσικά, αὕτη ἐστὶ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ὀρισμοῦ τῆς οὐσίας καὶ τοῦ συμβεβηκότος, ὅτι ἐν τῷ ὀρισμῷ τῆς οὐσίας οὐδὲν τίθεται ὅπερ ἐστὶν ἔξω τῆς οὐσίας τοῦ ὀριστοῦ· ὀρίζεται γὰρ ἐκάστη οὐσία διὰ τῶν ἰδίων ἀρχῶν τῶν ὑλικῶν καὶ εἰδικῶν· ἐν τῷ ὀρισμῷ δὲ τοῦ συμβεβηκότος τίθεται τι, ὅπερ ἐστὶν ἔξω τῆς οὐσίας τοῦ ὀριστοῦ, δηλονότι τὸ ὑποκείμενον. Δεῖ γὰρ τὸ ὑποκείμενον τίθεσθαι ἐν τῷ ὀρισμῷ τοῦ συμβεβηκότος, ὡσπερ ὅταν λέγηται· σιμότης ἐστὶ κοιλότης ῥινόσ. Καὶ τούτου αἰτία ἐστὶν, ὅτι ὁ ὀρισμὸς σημαίνει τὸ τί ἐστὶ τὸ πρᾶγμα. Ἡ δὲ οὐσία ἐστὶ συμπε-
 20 πληρωμένον τι ἐν τῷ ἰδίῳ εἶναι καὶ ἐν τῷ ἑαυτῆς εἶδει· τὸ δὲ συμβεβηκὸς οὐκ ἔχει εἶναι τέλειον ἀλλ' ἀπηρητημένον τῆς οὐσίας. Ὁμοίως οὐδὲν εἶδος ἐστὶ τι τέλειον ἐν τῷ εἶδει, ἀλλ' ἡ συμπλήρωσις τοῦ εἶδους ἀρμόζει τῇ συνθέτῳ οὐσίᾳ. Ὅθεν ἡ σύνθετος οὐσία οὕτως ὀρίζεται, ὥστε ἐν τῷ ταύ-
 f. 290 τῆς ὀρισμῷ τίθεσθαι τι, ὅπερ ἐστὶν ἔξω τῆς οὐσίας αὐτοῦ. | Ἐν παντὶ δὲ
 25 ὀρισμῷ εἶδους τίθεται τι, ὅπερ ἐστὶν ἔξω τῆς οὐσίας τοῦ εἶδους, δηλονότι τὸ ἴδιον αὐτοῦ ἢ ἡ ὕλη· ὅθεν, ἐπεὶ ἡ ψυχὴ ἐστὶν εἶδος, δεῖ ἐν τῷ ταύτης ὀρισμῷ τίθεσθαι τὴν ὕλην ἢ τὸ ὑποκείμενον αὐτῆς, καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τίθησι δύο διαιρέσεις, ὧν ἡ πρώτη ἀναγκαία ἐστὶ πρὸς τὸ ἀνιχνεῦσαι τι ἐν τῷ ὀρισμῷ τῆς ψυχῆς τιθέμενον πρὸς δήλωσιν τῆς ὑπάρ-
 30 ξεως αὐτῆς· ἢ δὲ λοιπὴ ἀναγκαία ἐστὶ πρὸς τὸ ἀνιχνεῦσαι τὸ τιθέμενον ἐν τῷ ὀρισμῷ τῆς ψυχῆς πρὸς δήλωσιν τοῦ ὑποκειμένου αὐτῆς, ἐν τῷ· Τῆς οὐσίας δὲ μάλιστα, καὶ τὰ λοιπά.

Περὶ τὸ πρῶτον τίθησι τρεῖς διαιρέσεις, ὧν ἡ πρώτη ἐστὶ καθὸ τὸ ὄν διαιρεῖται εἰς τὰς δέκα κατηγορίας, καὶ ταύτην τίθησιν ἐν τῷ λέγειν, 35 ὅτι ἡ οὐσία λέγεται εἶναι ἐν γένος τῶν ὄντων. Δευτέρα διαίρεσις ἐστὶ καθὸ ἡ οὐσία διαιρεῖται εἰς τὴν ὕλην, τὸ εἶδος καὶ τὸ σύνθετον. Καὶ ὕλη μὲν ἐστὶν, ἥτις καθ' αὐτὴν οὐκ ἐστὶ τόδε τι, ἀλλ' ἐστὶν ἐν δυνάμει

μόνον πρὸς τὸ εἶναι τόδε τι. Εἶδος δὲ ἐστὶ καθὸ ἤδη ἐστὶ τόδε τι ἐνεργεία. Οὐσία δὲ σύνθετός ἐστιν, ἥτις ἐστὶ τόδε τι· λέγεται γὰρ εἶναι τόδε τι δεικτόν τι, ὅπερ ἐστὶ τέλειον ἐν τῷ εἶναι καὶ τῷ εἶδει, καὶ τοῦτο ἀρμόζει μόνῃ τῇ συνθέτῳ οὐσίᾳ ἐν τοῖς ὑλικοῖς πράγμασιν. Αἱ γὰρ χωρισταὶ οὐσίαι, καὶ μὴ ὡς σύνθετοι ἐξ ὕλης καὶ εἶδους, εἰσὶ μέντοι γε 5 τόδε τι διὰ τὸ εἶναι αὐτὰς ὑφεστῶσας ἐνεργείᾳ καὶ τελείας ἐν τῇ ἑαυτῶν φύσει. Ἡ δὲ λογικὴ ψυχὴ, ὅσον πρὸς τι, δύναται λέγεσθαι τόδε τι, καθότι δύναται καθ' ἑαυτὴν ὑφεστᾶναι. Ἀλλὰ διότι οὐκ ἔχει εἶδος τέλειον, ἀλλὰ μᾶλλον ἐστὶ μέρος εἶδους, οὐ παντάπασιν ἀρμόζει αὐτῇ τὸ εἶναι τόδε τι. Ἔστι τοίνυν διαφορὰ μεταξὺ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἶδους, ὅτι ἡ 10 ὕλη ἐστὶν ὄν ἐν δυνάμει, τὸ δὲ εἶδος ἐστὶν ἐντελέχεια, τουτέστιν ἐνέργεια, ἣ δηλονότι γίνεται ἐνεργείᾳ ἢ ὕλη· ὅθεν αὐτὸ τὸ σύνθετον ἐστὶν ὄν ἐνεργείᾳ. Ἡ τρίτη διαίρεσις ἐστὶν, ὅτι ἡ ἐνέργεια λέγεται διχῶς· ἓνα μὲν τρόπον, ὡς ἡ ἐπιστήμη ἐστὶν ἐνέργεια· ἄλλον δὲ τρόπον, ὡς τὸ θεωρεῖν ἐστὶν ἐνέργεια, καὶ ἡ διαφορὰ τούτων τῶν ἐνεργειῶν ἐκ τῶν 15 δυνάμεων καταλαμβάνεσθαι δύναται. Λέγεται γὰρ τις δυνάμει γραμματικῶς πρὸ τοῦ λαβεῖν τὴν ἕξιν τὴν γραμματικὴν ἢ διδασκόμενος, ἢ εὐρίσχωγ, ἢ δὴ δύναμις εἰς ἐνέργειαν ἄγεται, ὅταν ἤδη τις ἔχη τὴν ἕξιν τῆς ἐπιστήμης. Ἀλλὰ τότε πάλιν ἐστὶν ἐν δυνάμει πρὸς τὴν χρῆσιν τῆς ἕξεως, ἐπεὶ μὴ θεωρεῖ ἐνεργείᾳ, καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς δυνάμεως εἰς ἐνέρ- 20 γειαν ἄγεται, ὅταν ἐνεργείᾳ θεωρῆ. Οὕτω τοίνυν καὶ ἡ ἐπιστήμη ἐστὶν ἐνέργεια, καὶ τὸ θεωρεῖν ἐστὶν ἐνέργεια.

Οὐσίαι δὲ μάλιστα δοκοῦσιν. Ἐνταῦθα τίθησι τὰς διαίρεσεις, ἐξ ὧν ἀνιχνεύεται τὸ τιθέμενον ἐν τῷ ὀρισμῷ τῆς ψυχῆς ἀνήκον εἰς τὴν ταύτης οὐσίαν, καὶ τίθησι τρεῖς διαίρεσεις, ὧν πρώτη ἐστὶν, ὅτι τῶν 25 οὐσιῶν αἱ μὲν εἰσὶ σώματα, αἱ δὲ οὐκ εἰσὶ σώματα, ἐν αἷς δὴ οὐσίαις μάλιστα φανεραὶ εἰσιν αἱ σωματικαὶ οὐσίαι· αἱ γὰρ ἀσώματοι οὐσίαι, καὶ ὅποια ὡσιν, ἀφανεῖς εἰσὶ διὰ τὸ διωκίσθαι αὐτὰς τῶν αἰσθήσεων, λόγῳ μόνῳ ἀνιχνευομένας. Τοῦτο τοίνυν ἐστὶν ὁ φησὶν, ὅτι τὰ σώματα μάλιστα δοκοῦσιν εἶναι οὐσίαι. Δευτέρα διαίρεσις ἐστὶν, ὅτι τῶν σωματῶν 30 τὰ μὲν εἰσὶ φυσικά, τὰ δὲ οὐ φυσικά, δηλονότι τεχνητά. Ὁ γὰρ ἄνθρωπος καὶ τὸ ξύλον εἰσὶ φυσικά σώματα· ἡ δὲ οἰκία καὶ ἡ ἀξίνη εἰσὶ τεχνητά· μᾶλλον δὲ δοκοῦσιν οὐσίαι εἶναι τὰ φυσικά ἢ τὰ τεχνητά, διότι τὰ φυσικά σώματα ἀρχαί εἰσὶ τῶν τεχνητῶν· οἱ γὰρ τέχνη ποιῶντες ἐργάζονται ἐκ τῆς ὕλης, ἣν ἡ φύσις εἰσφέρει· τὸ δὲ εἶδος, τὸ διὰ τῆς τέχνης εἰσαγό- 35 μενον, εἶδος ἐστὶ συμβεβηκός, ὡς περ σχῆμα, ἢ τοιοῦτό τι· ὅθεν τὰ τεχνητὰ σώματα οὐκ εἰσὶν ἐν τῷ γένει τῆς οὐσίας κατὰ τὸ ἴδιον εἶδος, ἀλλὰ

1 ἐστὶ ἀρὸς ἤδη om B 1-2 ἐνεργεῖ B 30 μάλιστα: μᾶλλον B οὐσίαι: αἰτίαι B 35 εἰσφέρει corrigé de προσφέρει B

μόνον κατὰ τὴν ὕλην, ἥτις ἐστὶ φυσικόν τι. Ἐχουσι τοίνυν ἀπὸ τῶν σωμάτων τῶν φυσικῶν τὸ εἶναι οὐσίαι. Ὅθεν τὰ φυσικὰ σώματά εἰσι μᾶλλον οὐσίαι τῶν τεχνητῶν· εἰσι γὰρ οὐσίαι οὐ μόνον ἐκ τοῦ μέρους τῆς ὕλης, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ μέρους τοῦ εἶδους. Τρίτη διαίρεσις ἐστίν, ὅτι τῶν σωμάτων τῶν φυσικῶν τὰ μὲν ἔχουσι ζωὴν, τὰ δὲ οὐ. Λέγεται δὲ ἔχειν ζωὴν τὸ δι' ἑαυτοῦ [ἔχον] τροφήν καὶ αὐξησιν καὶ φθίσιν.

Ἰστέον δὲ ὅτι αὕτη ἢ ἐπεξήγησις μᾶλλον ἐστὶ κατὰ παραδείγματος τρόπον ἢ ὀρισμοῦ· οὐ γὰρ ἐκ μόνου τοῦ ἔχειν αὐξησιν καὶ φθίσιν ζῆ τί, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ζῆν καὶ αἰσθάνεσθαι καὶ τοῦ τὰ ἄλλα τῆς ζωῆς ἔργα πληροῦν δύνασθαι· ὅθεν ἐν ταῖς χωρισταῖς οὐσίαις ἐστὶν ἡ ζωὴ ἐκ τοῦ νοῦν ἔχειν καὶ θέλησιν, ὡς φαίνεται ἐν τῷ ἐνδεκάτῳ τῶν μετὰ τὰ φυσικά, f. 290^v καίτοι γε ἐν αὐταῖς οὐκ ἐστὶ τροφή καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀλλὰ διότι | ἐν τούτοις τοῖς γεννητοῖς καὶ φθαρτοῖς ἢ ἐν τοῖς φυτοῖς οὐσα ψυχὴ, ἣ ἀρμόζει ἢ τροφή καὶ ἢ αὐξησις, ὡς ἐν τῷ τέλει τοῦ πρώτου εἴρηται, ἐστὶ ταῦτα ἀρχὴ ζωῆς, διὰ τοῦτο ἐνταῦθα σαφηνίζων φησὶ ζωὴν ἔχειν τὸ ἔχον τροφήν καὶ αὐξησιν. Ὁ κύριος δὲ τῆς ζωῆς λόγος ἐστὶν ἐν τῷ πεφυκέναι τι κινεῖν ἑαυτὸ, ἐν πλάτει λαμβανομένης τῆς κινήσεως, ὡσπερ ἡ νοερά ἐνέργεια κινήσις τις λέγεται· ἐκεῖνα γὰρ ζωῆς χωρὶς εἶναι λέγομεν, ἅπερ ἐξ ἀρχῆς ἐξωτερικῆς μόνον κινεῖσθαι δύνανται.

Ὅστε πᾶν σῶμα. Ἐνταῦθα ἀνιχνεύει τὸν ὀρισμὸν τῆς ψυχῆς, ὑποτεθειμένων τῶν πρώτων διαίρεσεων, καὶ περὶ τοῦτο τρία τινὰ ποιεῖ· πρῶτον, ἀνιχνεύει τὰ μέρη τοῦ ὀρισμοῦ· δεῦτερον, τίθησι τὸν ὀρισμὸν ἐν τῷ· εἰ δὲ τι κοινόν· τρίτον, ἐκ τοῦ δεδομένου ὀρισμοῦ ἀποκλείει τινὰ ἀπορίαν, ἐν τῷ· οὐ δεῖ δὲ ζητεῖν. Περὶ τὸ πρῶτον δύο ποιεῖ· πρῶτον, ἀνιχνεύει τὰ μέρη τοῦ ὀρισμοῦ τὰ ἀνήκοντα πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς· δεῦτερον, τὰ ἀνήκοντα πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ ὑποκειμένου, ἐν τῷ· τοιοῦτον δὲ. Περὶ τὸ πρῶτον αὐθις δύο ποιεῖ· πρῶτον, δείκνυσι τὸ ὅτι ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἐντελέχεια· δεῦτερον, τὸ ὅτι ἐστὶν ἐντελέχεια πρώτη, ἐν τῷ· αὕτη δὲ λέγεται διχῶς.

Συμπεραίνει τοίνυν πρῶτον ἐκ τῶν προειρημένων ὅτι, ἐπεὶ τὰ φυσικὰ σώματα μάλιστα δοκοῦσιν εἶναι οὐσίαι καὶ πᾶν σῶμα ἔχον ζωὴν ἐστὶ σῶμα φυσικόν, ἀνάγκη ἐστὶ λέγειν, ὅτι πᾶν σῶμα ἔχον ζωὴν ἐστὶν οὐσία· καὶ ἐπεὶ ἐστὶν ὄν ἐντελέχεια, ἀνάγκη ἐστὶν εἶναι οὐσίαν σύνθετον. Διότι δὲ, ὅταν λέγω σῶμα ζωὴν ἔχον, λέγω δύο, ὅτι τε δηλονότι ἐστὶ σῶμα, καὶ ὅτι σῶμα τοιοῦτον ἦγουν ζωὴν ἔχον, οὐ δυνατὸν λέγεσθαι, ὅτι ἐκεῖνο τὸ μέρος τοῦ ζωὴν ἔχοντος σώματος, ὃ λέγεται σῶμα, ἐστὶ ψυχὴ· διὰ γὰρ τῆς ψυχῆς νοοῦμεν ὃ τὸ ἔχον ζωὴν ζῆ· ὅθεν δεῖ νοεῖσθαι ὡς τι ἐν

6 ἔχον om AB, exigé par le sans et le texte latin 21 τινὰ om B 24 αὐθις
avant δύο add B 27 αὐθις: πάλιν B δείκνυσι om A

ὑποκειμένῳ ὑφεστῶς, λαμβανομένου ἐνταῦθα τοῦ ὑποκειμένου καθολικώ-
 τερον καὶ οὐ μόνον ὡς λέγεται ὑποκείμενον τὸ ἐνεργεῖα ὄν, καθ' ὃν τόπον
 τὸ συμβεβηκὸς λέγεται εἶναι ἐν ὑποκειμένῳ, ἀλλὰ καὶ καθὸ ἡ πρώτη
 ὕλη, ἣ ἔστι δύναμις, λέγεται ὑποκείμενον. Τὸ δὲ λαμβάνον τὴν ζωὴν
 σῶμα μᾶλλον ἔστιν ὡς ὑποκείμενον καὶ ὕλη ἢ ὡς τι ἐν ὑποκειμένῳ 5
 ὑφεστῶς. Οὕτω τοίνυν, ἐπεὶ τριπλῆ ἔστιν ἡ οὐσία, δηλονότι τὸ σύνθετον,
 ἡ ὕλη καὶ τὸ εἶδος, καὶ ἡ ψυχὴ οὐκ ἔστι σύνθετον, ὅπερ ἔστι τὸ ζωὴν
 ἔχον σῶμα, οὐδὲ ὕλη ἔστιν, ἥτις τυγχάνει τὸ ὑποκείμενον τοῦ σώματος
 τῆς ζωῆς, λείπεται κατὰ τὸν τόπον τὸν ἐξ ὁρισμοῦ, ὅτι ἡ ψυχὴ ἔστιν
 οὐσία ὡς μορφή ἢ εἶδος τοῦ τοιοῦδι σώματος, δηλονότι φυσικοῦ δυνάμει 10
 ζωὴν ἔχοντος. Τὸ γὰρ ζωὴν ἔχον σῶμα νοεῖται οὐσία σύνθετος ζῶσα,
 τὸ δὲ σύνθετον οὐ τίθεται ἐν τῷ ὁρισμῷ τοῦ εἶδους, ἀλλ' ἡ ὕλη· ἡ δὲ
 ὕλη τοῦ ζῶντος σώματος ἔστι τὸ παραβαλλόμενον πρὸς τὴν ζωὴν ὡς
 δυνάμεις πρὸς ἐντελέχειαν, καὶ τοῦτο ἔστιν ἡ ψυχὴ, ἐντελέχεια καθ' ἣν
 τὸ σῶμα ζῆ, ὡσπερ ἐὰν εἴπω, ὅτι σχῆμα ἔστιν ἐντελέχεια οὗτοι γε τοῦ 15
 ἐνεργεῖα ἐσχηματισμένου σώματος· τοῦτο γὰρ ἔστι σύνθετον ἐκ τε τοῦ
 σχήματος καὶ τοῦ σώματος· ἀλλὰ τοῦ σώματος, ὅπερ ἔστιν ὑποκείμενον
 τοῦ σχήματος, ὃ παραβάλλεται πρὸς τὸ σχῆμα ὡς δυνάμεις πρὸς ἐντελέ-
 χειαν. Καὶ ἵνα μὴ νομίση τις τὴν ψυχὴν οὕτως εἶναι ἐντελέχειαν, ὡσπερ
 καὶ εἶδος τι ἐπουσιῶδες ἔστιν ἐντελέχεια, ἐπάγει ὅτι ἡ ψυχὴ ἔστιν 20
 ἐντελέχεια, ὡς ἡ οὐσία ἔστιν ἐντελέχεια, τουτέστι τὸ εἶδος· καὶ διότι
 πᾶν εἶδος ἔστιν ἐν διωρισμένῃ ὕλῃ, λέγει ὅτι ἔστιν εἶδος τοιοῦτου σώματος,
 οἶον καὶ εἴρηται.

Ἰστέον δὲ ὅτι αὕτη ἡ διαφορὰ τοῦ οὐσιώδους εἶδους καὶ τοῦ ἐπου-
 σιῶδους, ὅτι τὸ ἐπουσιῶδες εἶδος οὐ ποιεῖ ὄν ἐνεργεῖα ἀπλῶς, ἀλλ' ὄν 25
 ἐνεργεῖα τοιοῦτον, ἢ τοιοῦτον, οἶον ἡ μέγα, ἡ λευκόν, ἢ τι τοιοῦτον· τὸ
 δὲ οὐσιῶδες εἶδος ποιεῖ ἐνεργεῖα ὄν ἀπλῶς· ὅθεν τὸ ἐπουσιῶδες εἶδος
 ἐπεισι τῷ ὑποκειμένῳ ἤδη προὑφεστῶτι ἐνεργεῖα· τὸ δὲ οὐσιῶδες εἶδος
 προὑφεστῶτι δυνάμει μόνον, δηλονότι τῇ πρώτῃ ὕλῃ. Ἐξ οὗ φαίνεται,
 ὅτι ἀδύνατον ἑνὸς πράγματος πλείω εἶδη εἶναι οὐσιῶδη, διότι τὸ πρῶτον 30
 εἶδος ποιήσειεν ἂν ὄν ἐνεργεῖα ἀπλῶς, τὰ δὲ ἄλλα πάντα ἐπεισέρχονται
 ἂν τῷ ὑποκειμένῳ ἤδη προὑφεστῶτι· ὅθεν συμβεβηκότεως ἂν ἐπιγίνοιτο·
 οὐ γὰρ ἂν ποιοῖεν ὄν ἐνεργεῖα ἀπλῶς, ἀλλὰ κατὰ τι. Διὸ καὶ ἡ θέσις
 ἐλέγχεται τοῦ Ἀβινσένου ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς πηγῆς τῆς ζωῆς, ὅστις ἔθετο
 κατὰ τὴν τάξιν τῶν γενῶν καὶ τῶν εἰδῶν, εἶναι καὶ τάξιν πλειόνων εἰδῶν 35
 οὐσιῶδων ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ πράγματι, ὡς φέρε εἰπεῖν ἐν τούτῳ τῷ ἀτόμῳ
 τοῦ ἀνθρώπου ἔστιν ἑν εἶδος, τὸ δι' οὗ ἡ οὐσία, καὶ ἄλλο, τὸ δι' οὗ τὸ
 σῶμα, καὶ τρίτον, τὸ δι' οὗ τὸ ἔμψυχον σῶμα, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως.

Τὸ γὰρ τελειότερον εἶδος δίδωσι τῇ ὕλῃ ὅπερ δίδωσιν αὐτῇ τὸ ἦττον
 f. 291 | τέλειον εἶδος καὶ ἔτι πλέον. Ὅθεν ἡ ψυχὴ οὐ μόνον ποιεῖ εἶναι οὐσίαν
 καὶ σῶμα, ὅπερ καὶ τὸ εἶδος τοῦ λίθου ποιεῖ, ἀλλὰ ποιεῖ εἶναι ἔμψυχον
 σῶμα. Οὐχ οὕτω τοίνυν δεῖ νοεῖν τὸ τὴν ψυχὴν εἶναι ἐντελέχειαν σώματος
 6 καὶ τὸ ὑποκείμενον αὐτῆς εἶναι τὸ σῶμα καὶ ὕλην, ὡς τοῦ σώματος
 ὑποστάντος ἐνὶ εἶδει τῷ ποιοῦντι αὐτὸ εἶναι σῶμα καὶ ἐπεισιούσης αὐτῇ
 τῆς ψυχῆς, ἥτις ποιεῖ αὐτὸ ζῶν εἶναι σῶμα, ἀλλ' ὡς παρὰ τῆς ψυχῆς
 ὄντος αὐτῷ καὶ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ σῶμα εἶναι καὶ ζῶν σῶμα. Ἀλλὰ τὸ
 εἶναι σῶμα, ὅπερ ἐστὶν ἀτελέστερον, ἔστιν ὡσανεὶ ὑλικὸν τῇ ἀποβλέψει τῆς
 10 ζωῆς, καὶ ἐντεῦθεν ἐστὶν ἔτι, ἀποχωρούσης τῆς ψυχῆς, οὐχ ὑπομένει τὸ
 αὐτὸ εἶδει σῶμα. Ὅ γὰρ ὀφθαλμὸς καὶ ἡ σὰρξ ἐν τῷ νεκρῷ οὐ λέγεται
 εἶ μὴ ὁμωνύμως, ὡς φησὶν ὁ Φιλόσοφος ἐν τοῖς μετὰ τὰ φυσικὰ· ἀποχω-
 ρούσης γὰρ τῆς ψυχῆς, διαδέχεται ἄλλο εἶδος οὐσιῶδες, ὃ δίδωσιν ἄλλο
 εἶναι, ἐπεὶ ἡ φθορὰ τοῦ ἐνὸς οὐ γίνεται ἄνευ τῆς ἐτέρου γενέσεως.

15 Αὕτη δὲ λέγεται διχῶς. Ἐνταῦθα θηρεῦει τὸ δεύτερον μέρος
 τοῦ ὀρισμοῦ, καὶ φησὶν ἔτι ἡ ἐντελέχεια λέγεται διχῶς· ὡς ἡ ἐπιστήμη,
 καὶ ὡς τὸ θεωρεῖν, καθ' ὃν ἐξηγησάμεθα τρόπον. Καὶ φανερόν, ἔτι ἡ
 ψυχὴ ἐστὶν ἐντελέχεια ὡς ἡ ἐπιστήμη, διότι ἐκ τοῦ τὴν ψυχὴν εἶναι καὶ
 ὕπνος ἐνυπάρχει τῷ ζῳῷ καὶ ἐγρήγορσις. Καὶ ἡ μὲν ἐγρήγορσις ἀφομοίω-
 20 ται τῷ θεωρεῖν, διότι ὡσπερ θεωρεῖν ἐστὶ τὸ χρῆσθαι τῇ ἐπιστήμῃ, οὕτως
 ἐγρηγορέναί ἐστὶ τὸ χρῆσθαι ταῖς αἰσθήσεσιν. Ἀλλ' ὁ ὕπνος ἀναλογεῖ τῇ
 ἔξει τῆς ἐπιστήμης, ἔταν τις κατ' αὐτὴν μὴ ἐνεργῇ· ἐν γὰρ τῷ ὕπνῳ
 ἡρεμοῦσιν αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις. Τούτων δὲ τῶν δύο ἐνεργειῶν προτέρα
 ἐστὶν ἡ ἐπιστήμη τῇ γενέσει ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ. Παραβάλλεται δὲ ἡ θεωρία
 25 πρὸς τὴν ἐπιστήμην ὡς ἐνέργεια πρὸς δύναμιν. Ἡ δὲ ἐνέργεια, ὡς λέγεται
 ἐν τῷ τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ, ὑστέρᾳ τῆς δυνάμεως· ἔστι γὰρ τέλος
 καὶ συμπλήρωσις τῆς δυνάμεως. Ἀλλὰ τῇ τάξει τῆς γενέσεως καὶ τοῦ
 χρόνου, καθόλου διαλεγόμενων ἡμῶν, ἡ ἐνέργεια προτέρα τῆς δυνάμεως·
 τὸ γὰρ ἐν δυνάμει ὄν ἀνάγεται εἰς ἐνέργειαν διὰ τινος ἐνεργείᾳ ὄντος.
 30 Ἀλλ' ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ ἡ δύναμις ἐστὶ προτέρα τῆς ἐνεργείας· πρῶτον
 γὰρ τί ἐστὶν ἐν δυνάμει, καὶ μετὰ ταῦτα γίνεται ἐνεργεία· καὶ διὰ τοῦτο
 φησὶν, ἔτι ἡ ἐπιστήμη προτέρα ἐστὶ τῇ γενέσει ἐν τῷ αὐτῷ τῆς θεωρίας.
 Ὅθεν συμπεραίνει ἔτι, ἐπεὶ ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἐντελέχεια ὡς ἡ ἐπιστήμη,
 ἔστιν ἐντελέχεια ἢ πρώτη σώματος φυσικοῦ δυνάμει ζῳὴν ἔχοντος.

35 Ἰστέον δὲ ἔτι ὁ Φιλόσοφος λέγει τὴν ψυχὴν εἶναι ἐντελέχειαν πρώτην,
 οὐ μόνον διακρίνων τὴν ψυχὴν τῆς ἐντελεχείας, ἥτις ἐστὶν ἐνέργεια, ἀλλ' ἔτι
 διακρίνων αὐτὴν καὶ τῶν εἰδῶν τῶν στοιχείων, ἅτινα αἰεὶ ἔχουσι τὴν
 ἰδίαν ἐνέργειαν, εἰ μὴ ἐμποδίζονται.

10 ψυχῆς: ζωῆς B
 ἀπὸς ὑστέρᾳ add B

26 blanc après ἐν τῷ AB pour la référence omise ἐστὶ

Τοιοῦτο δέ, ὃ ἂν ᾗ. Ἐνταῦθα θηράται τὸ μέρος, ὅπερ ἐστὶν ἐκ τῆς μοίρας τοῦ ὑποκειμένου, καὶ διότι εἶπε τὴν ψυχὴν εἶναι ἐντελέχειαν σώματος φυσικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος, φησί· τοιοῦτον δέ ἐστὶ πᾶν σῶμα ὀργανικόν, καὶ λέγεται σῶμα ὀργανικόν τὸ ἔχον διαφορότητα ὀργάνων. Ἡ δὲ διαφορότης τῶν ὀργάνων ἀναγκαία ἐστὶν ἐν τῷ σώματι τῷ δεχομένῳ τὴν ζωὴν διὰ τὰς διαφοροὺς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς. Ἡ γὰρ ψυχὴ, εἶδος οὖσα τὸ τελεώτατον ἐν τοῖς εἶδεσι τῶν σωματικῶν πραγμάτων, ἐστὶν ἀρχὴ διαφορῶν ἐνεργειῶν, καὶ διὰ τοῦτο ζητεῖ διαφορότητα ὀργάνων ἐν τῷ ἰδίῳ τελειωτῷ. Τὰ δὲ εἶδη τῶν ἀψύχων πραγμάτων, ἀτελῆ ὄντα, εἰσὶν ἀρχαὶ ὀλίγων ἐνεργειῶν· ὅθεν οὐκ ἀπαιτοῦσι διαφορότητα ὀργάνων ἐν τοῖς ἰδίῳ τελειωτοῖς. Ἐν δὲ ταῖς ψυχαῖς ἢ τῶν φυτῶν ψυχὴ ἀτελεστέρα εὑρίσκεται. Ὅθεν ἐν τοῖς φυτοῖς ἐλάττων ἐστὶ διαφορότης ὀργάνων ἢ ἐν τοῖς ζώοις. Καὶ διὰ τοῦτο, πρὸς τὸ δεῖξαι ὅτι πᾶν σῶμα δεχόμενον ζωὴν ἐστὶν ὀργανικόν, λαμβάνει τὴν ἐπιχείρησιν ἐκ τῶν φυτῶν, ἐν οἷς ἐστὶν ἥτιτων ἢ τῶν ὀργάνων διαφορότης. Καὶ τοῦτ' ἐστὶν ὃ φησιν, ὅτι καὶ τῶν φυτῶν τὰ μέρη εἰσὶ διάφορα ὄργανα. Ἀλλὰ τὰ μέρη τῶν φυτῶν εἰσὶ πάντῃ ἀπλά, τουτέστιν ὅμοια· οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν αὐτοῖς τοσαύτη διαφορότης ὥσπερ ἐν τοῖς μέρεσι τῶν ζώων· ὃ γὰρ πούς τοῦ ζώου ἐκ διαφορῶν μέρων σύνθετός ἐστι, δηλονότι σαρκός, νεύρου, ὀστέου καὶ τῶν τοιούτων. Ἀλλὰ τὰ ὀργανικὰ μέρη τῶν φυτῶν οὐκ ἔχουσι τοιαύτην ποικιλίαν τῶν μερῶν, ἐξ ὧν συντίθενται. Καὶ ὅτι τὰ μέρη τῶν φυτῶν εἰσὶν ὀργανικά, φανεροὶ διὰ τοῦ | διάφορα μέρη εἶναι πρὸς διαφοροὺς ἐνεργείας, ὥσπερ τὸ φύλλον ἐστὶν εἰς σκέπασμα τοῦ περικαρπίου ἢ τοῦ φλοιοῦ, τὸ δὲ περικάρπιον πρὸς σκέπην τοῦ καρποῦ· αἱ δὲ ῥίζαι ἐν τοῖς φυτοῖς ἀναλογοῦσι τῷ στόματι τῶν ζώων, διότι ἄμφω, τουτέστιν ἢ ῥίζα ἐν τοῖς φυτοῖς καὶ τὸ στόμα ἐν τοῖς ζώοις, ἔλκουσι τὴν τροφήν.

Εἰ δέ τι κοινὸν ἐπὶ πάσης. Ἐνταῦθα συνάγει ἐκ τῶν προειρημένων ἀπάντων τὸν ὀρισμὸν τῆς ψυχῆς, καὶ φησὶν ὅτι, εἴ τινα κοινὸν λόγον ἀποδίδοσθαι χρή, ὅς ἂν ἐφαρμόσειε πάση ψυχῇ, οὗτος ἐστὶ· ψυχὴ ἐστὶν ἐντελέχεια ἢ πρώτη σώματος φυσικοῦ ὀργανικοῦ. Οὐ δεῖ δὲ προστιθέναι τό· δυνάμει ζωὴν ἔχοντος· ἀντὶ γὰρ ἐκείνου τίθεται τό, ὀργανικοῦ, ὡς ἐκ τῶν εἰρημένων ἐστὶ δῆλον.

Διὸ καὶ οὐ δεῖ ζητεῖν. Ἐνταῦθα ἐκ τοῦ ἀποδοθέντος ὀρισμοῦ λύει τινὰ ἀπορίαν. Ἡπορήθη γὰρ ὑπὸ πολλῶν πῶς ἂν ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος γίνοιτο ἓν. Καὶ τινὲς ἐτίθεντο εἶναι τινα μέσα, δι' ὧν ἢ ψυχὴ ἐνοῦται τῷ σώματι καὶ τρόπον τινὰ συνδείται, ἀλλ' αὕτη ἢ ἀπορία τόπον ἤδη οὐκ ἔχει, ἐπεὶ δέδεικται τὴν ψυχὴν εἶδος εἶναι τοῦ σώματος·

2 τῆς μοίρας: τοῦ μέρους B
33 καὶ om B 36 τρόπῳ τινὶ B

15 ἥτιτων om B

25 τοῖς στόμασι B

καὶ τοῦτ' ἔστιν ὃ φησιν, ὅτι οὐ δεῖ ζητεῖν εἰ ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος γίνεται ἓν, ὡσπερ οὐδ' ἀπορήσειεν ἂν τις τοῦτο περὶ τοῦ κηροῦ καὶ τοῦ σχήματος, οὐδὲ ὄλως περὶ τινος ὕλης καὶ εἶδους. Δέδεικται γὰρ ἐν τῷ ὀγδόῳ τῶν μετὰ τὰ φυσικά, ὅτι τὸ εἶδος καθ'αυτὸ ἐνοῦται τῇ ὕλῃ ὡς ἐντελέχεια αὐτῆς, καὶ τὸ τὴν ὕλην ἐνωθῆναι τῷ εἶδει ταυτόν ἐστιν τῷ τὴν ὕλην εἶναι τε καὶ γεγονέναι ἐνεργείᾳ. Καὶ τοῦτ' ἔστιν ὃ φησιν ἔτι ἐνταῦθα, ὅτι ἐπεὶ τὸ ἐν καὶ τὸ ὄν πλεοναχῶς λέγεται, δηλονότι ἐπὶ τε τοῦ ὄντος ἐν δυνάμει καὶ ἐπὶ τοῦ ἐνεργείᾳ ὄντος, τὸ κυρίως ὄν καὶ ἐν ἔστιν ἢ ἐντελέχεια. Ὡς γὰρ τὸ δυνάμει ὄν οὐκ ἔστιν ὄν ἀπλῶς, ἀλλὰ πῆ οὕτως οὐδὲ ἐν ἔστιν ἀπλῶς, ἀλλὰ πῆ· οὕτω γὰρ τι λέγεται ἐν ὡσπερ καὶ ὄν· καὶ διὰ ταῦτα, ὡσπερ τὸ σῶμα ἔχει τὸ εἶναι διὰ τῆς ψυχῆς ὡς διὰ εἶδους, οὕτω καὶ ἐνοῦται τῇ ψυχῇ ἀμέσως, καθόσον ἢ ψυχὴ ἐστὶν εἶδος τοῦ σώματος. Καθόσον μέντοι γε ἐστὶ κινητικόν, οὐδὲν κωλύει εἶναι τι μέσον, ὡσπερ ἐν μέρος τοῦ σώματος κινεῖται ὑπὸ τῆς ψυχῆς, μεσιτεύοντος ἄλλου.

Leçon II.

Καθ' ἑλίου μὲν οὖν εἴρηται. Θεῖς τὸν ὅρισμόν τῆς ψυχῆς, ὃ Φιλόσοφος ἐνταῦθα φανεροῖ αὐτόν, καὶ περὶ τοῦτο δύο ποιεῖ· πρῶτον, φανεροῖ τὸν προτεθειμένον ὅρισμόν· δεύτερον, ἐκ τοῦ φανερωθέντος ὀρισμοῦ ἀλήθειαν τινὰ συμπεραίνει ἐν τῷ· Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν. Περὶ τὸ πρῶτον δύο ποιεῖ· πρῶτον, φανεροῖ τὸν ὅρισμόν τῆς ψυχῆς ἔσον πρὸς τὸ κείμενον ἐν τῷ ὀρισμῷ τῷ προειρημένῳ ἐκ τοῦ μέρους αὐτῆς τῆς ψυχῆς· δεύτερον, ἔσον πρὸς τὸ κείμενον ἐκ τοῦ μέρους τοῦ ὑποκειμένου, ἐν τῷ· Ἔστι δὲ οὐ τὸ ἀποβεβληκός. Περὶ τὸ πρῶτον αὖθις δύο ποιεῖ· πρῶτον, φανεροῖ τὸν ὅρισμόν τῆς ψυχῆς ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν τεχνητῶν· δεύτερον, ἐκ τῶν μερῶν αὐτῆς, ἐν τῷ· Θεωρεῖν δὲ καὶ ἐπὶ τῶν μερῶν.

Ἐπειδὴ γὰρ τὰ τεχνητὰ εἶδη συμβεβηκότα εἰσὶν, ἅτινα μᾶλλον εἰσὶ γνῶριμα, ὅσον πρὸς ἡμᾶς, τῶν οὐσιωδῶν εἰδῶν ὡς προσεχέστερα τῇ αἰσθήσει, διὰ τοῦτο ἀρμοζόντως τὸν τῆς ψυχῆς λόγον, οὐσιῶδες τυγχάνοντα εἶδος, διὰ τῆς πρὸς τὰ συμβεβηκότα εἶδη παραθέσεως φανεροῖ. Ὅμοίως καὶ τὰ τῆς ψυχῆς μέρη εἴπουσιν αἱ δυνάμεις αὐτῆς φανερώτερα εἰσὶν, ὅσον πρὸς ἡμᾶς, αὐτῆς τῆς ψυχῆς· προΐαμεν γὰρ ἐν τῇ γνώσει τῆς ψυχῆς ἐκ τῶν ἀντικειμένων εἰς τὰς ἐνεργείας, καὶ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν εἰς τὰς δυνάμεις, δι' ὧν αὐτὴ ἡμῖν ἢ ψυχὴ φανεροῦται· ὅθεν οἰκείως καὶ διὰ τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν ὁ λόγος αὐτῆς φανεροῦται. Λέγει τοίνυν πρῶτον, ὅτι:

22 αὖθις après πρῶτον (10) add B γὰρ avant φανεροῖ add B 25 καὶ avant
περὶ add B αὖθις: πάλιν B 27 καὶ om B 34 προΐαμεν B

καθόλου μὲν εἴρηται τί ἐστὶν ἡ ψυχὴ, ἐπεὶ ὁ προτεθειμένος ὀρισμὸς ἀρμό-
 ζει πάσῃ ψυχῇ. Εἴρηται γὰρ ὅτι ὁ ψυχὴ ἐστὶν οὐσία, ἥτις ἐστὶ τὸ εἶδος
 ἐξ οὗ λαμβάνεται ὁ τοῦ πράγματος λόγος. Ἔστι δὲ διαφορὰ τοῦ τε εἶδους
 ὃ ἐστὶν οὐσία, καὶ τοῦ εἶδους ὅπερ οὐκ ἐστὶν οὐσία· τὸ γὰρ συμβεβηκὸς
 εἶδος, ὅπερ οὐκ ἐστὶν ἐν τῷ γένει τῆς οὐσίας, οὐκ ἀνήκει πρὸς τὴν οὐσίαν ⁵
 εἴτουν τὴν ὑπαρξιν τοῦ ὑποκειμένου· οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ λευκότης ἐκ τῆς
 οὐσίας τοῦ λευκοῦ σώματος, ἀλλὰ τὸ οὐσιῶδες εἶδος ἐστὶν ἐκ τῆς οὐσίας
 εἴτουν τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὑποκειμένου. Οὕτω τοίνυν ἡ ψυχὴ λέγεται
 οὐσιῶδες εἶδος, διότι ἐστὶν ἐκ τῆς οὐσίας εἴτουν τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἐμ-
 ψύχου σώματος. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὅπερ ἐπάγει· τοῦτο δὲ, δηλονότι ἡ ¹⁰
 οὐσία ἢ κατὰ τὸν λόγον, τὸ τί ἦν εἶναι τῷ τοιῶδὲ σώματι, τῷ
 σώματι δηλονότι τῷ εἶδοι ποιηθέντι διὰ τοῦ τοιούτου εἶδους· τοῦτο γὰρ ^{f. 292}
 τὸ εἶδος ἀνήκει πρὸς τὴν τοῦ πράγματος ὑπαρξιν, ἥτις δηλοῦται διὰ τοῦ
 ὀρισμοῦ τοῦ σημαίνοντος τί ἐστὶ τὸ πρᾶγμα. Καὶ διότι αἱ οὐσιῶδεις
 μορφαὶ τῶν φυσικῶν σωμάτων εἰσὶ λανθάνουσαι, φανεροὶ τοῦτο διὰ τῶν ¹⁵
 τεχνητῶν μορφῶν εἴτουν εἰδῶν, ἅτινα εἰσὶν ἐπουσιῶδη· καὶ τοῦτ' ἐστὶν
 ὅπερ ἐπάγει· καθάπερ εἴ τι τῶν ὀργάνων, τουτέστι τῶν τεχνητῶν
 ὀργάνων, φέρε εἰπεῖν ὁ πέλεκυς, σῶμα ἦν φυσικόν, τὸ εἶδος αὐτοῦ
 τοῦτον ἂν εἶχε τὸν τρόπον πρὸς αὐτὸν ὡς εἴρηται, καὶ διὰ τοῦτο ἐπάγει·
 Ἦν μὲν γὰρ ἂν τὸ πελέκει εἶναι ἡ οὐσία αὐτοῦ, τουτέστι τὸ ²⁰
 εἶδος τοῦ πελέκεως, καθ' ὃ λαμβάνεται ὁ τοῦ πελέκεως λόγος, ὃν δὴ λόγον
 φησὶ τὸ πελέκει εἶναι, διότι κατ' αὐτὸν ὁ πέλεκυς λέγεται εἶναι· πέλεκυς·
 οὗτος δὲ τὸ εἶδος ἐστὶν, ἐν ᾧ εἶδει εἶη ἂν ἡ οὐσία τοῦ πελέκεως· καὶ
 τοῦτο διὰ τοῦτο λέγει, διότι τὰ εἶδη τῶν φυσικῶν σωμάτων εἰσὶν ἐν τῷ
 γένει τῆς οὐσίας. Καὶ ἔτι, εἰ ὁ πέλεκυς μὴ μόνον ἦν σῶμα φυσικόν ἀλλὰ ²⁵
 καὶ ἔμψυχον, τὸ εἶδος τοῦ πελέκεως ἦν ἂν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ· καὶ εἴπερ ἦν
 αὕτη χωριστὴ, χωρισθείσης, οὐκ ἂν ἔτι πέλεκυς ἦν εἰ μὴ ὁμωνύμως,
 ὡσπερ, χωρισθείσης τῆς ψυχῆς, οὐκ ἔστι σὰρξ ἢ ὀφθαλμὸς εἰ μὴ ὁμω-
 νύμως. Νῦν δὲ, διότι ὁ πέλεκυς οὐκ ἔστι σῶμα φυσικόν οὐδὲ εἶδος αὐτοῦ
 ἐστὶ τὸ τί ἦν εἶναι τῷ τοιούτῳ σώματι, ἀφαιρεθέντος τοῦ εἶδους τοῦ πε- ³⁰
 λέκεως, ἔτι ἐστὶν ὁ πέλεκυς, τουτέστιν ἡ οὐσία τοῦ πελέκεως. Ἡ γὰρ
 οὐσία τῶν τεχνητῶν σωμάτων ἐστὶν ἡ ὕλη αὐτῶν, ἥτις ἀπομένει, ἀφαι-
 ρεθέντος τοῦ τεχνητοῦ εἶδους, εἰ καὶ μὴ ὑπομένει αὐτὸ τὸ σῶμα τὸ τεχνη-
 τὸν ἐνεργείᾳ. Καὶ διότι εἶπεν, ὅτι ἄλλως νῦν ἐστὶν ἐν τῷ πελέκει, καὶ
 ἄλλως ἂν ἦν, εἰ σῶμα ὑπῆρχε φυσικόν ἔμψυχον, τὸν τοῦτου λόγον ἀπο- ³⁵
 δίδωσι λέγων, ὅτι τοῦτο ἐστὶ, διότι ἡ ψυχὴ οὐκ ἐστὶ τὸ τί ἦν εἶναι· καὶ
 ὁ λόγος, τουτέστι τὸ εἶδος, τοῦ τοιούτου σώματος ἤγουν τοῦ τεχνητοῦ,
 ἀλλὰ τοῦ τοιουδὲ φυσικοῦ, δηλονότι τοῦ ζῶν ἔχοντος. Καὶ ἵνα φανερώσῃ

3 τε om B

4 ὁ: ὅπερ B

6 πρὸς après εἴτουν add B

29 οὔτε B

28*

τί ἐστι· τὸ εἶναι φυσικὸν σῶμα, ἐπάγει· τοῦ ἔχοντος ἐν ἑαυτῷ ἀρχὴν κινήσεως καὶ στάσεως. Φυσικὰ γάρ εἰσι τὰ ἐν ἑαυτοῖς ἀρχὴν κινήσεως καὶ στάσεως ἔχοντα· ἡ τοιαύτη γὰρ ἀρχὴ φύσις λέγεται.

Θεωρεῖν δὲ καὶ ἐπὶ τῶν μερῶν. Ἐνταῦθα φανεροὶ τὸν ὀρισμὸν τῆς ψυχῆς ἐκ τῶν μερῶν αὐτῆς λέγων, ὅτι τὸ εἰρημένον περὶ τῆς ὅλης ψυχῆς καὶ περὶ τοῦ ὅλου σώματος τοῦ ζῶντος δεῖ θεωρεῖν καὶ ἐν τοῖς μέρεσιν ἑκατέρου, διότι εἰ ὁ ὀφθαλμὸς ἦν ζῶν, ἔδει τὴν ὄψιν εἶναι ψυχὴν αὐτοῦ, διότι ἡ ὄψις ἐστὶν οὐσιῶδες εἶδος τοῦ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὁ ὀφθαλμὸς ἐστὶν ὕλη τῆς ὄψεως, ὡσπερ τὸ ὀργανικὸν σῶμα ὕλη τῆς ψυχῆς. Ἐκλεί-
 10 πούσης δὲ τῆς ὄψεως, οὐχ ὑπομένει ὁ ὀφθαλμὸς εἰ μὴ ὁμωνύμως, ὡσπερ ὁ λίθινος ὀφθαλμὸς ἢ ὁ γεγραμμένος ὁμωνύμως λέγεται ὀφθαλμὸς. Καὶ τοῦτο διὰ τοῦτο ἐστὶ, διότι ὁμώνυμα εἰσὶν ὧν τοῦνομα μόνον κοινόν, ὁ δὲ λόγος τῆς οὐσίας διάφορος. Καὶ διὰ τοῦτο, ἀφαιρεθέντος τοῦ εἶδους ἐξ οὗ ἐστὶν ὁ λόγος τῆς οὐσίας τοῦ ὀφθαλμοῦ, οὐχ ὑπομένει εἰ μὴ τὸ ὄνομα
 15 τοῦ ὀφθαλμοῦ ὁμωνύμως εἰρημένον. Ὅπερ τοίνυν εὐρίσκεται ἐν τῷ μέρει τοῦ ζῶντος σώματος, δεῖ λαμβάνειν ἐν ὅλῳ τῷ ζῶντι σώματι, δηλονότι ὅτι ὡσπερ ἡ ὄψις ἐστὶν οὐσιῶδες τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ ἐκείνου ἀφτηρημένου οὐχ ὑπομένει ὁ ὀφθαλμὸς εἰ μὴ ὁμωνύμως, οὕτως ἡ ψυχὴ ἐστὶν εἶδος οὐσιῶδες τοῦ ζῶντος σώματος, καὶ ἐκείνης ἀφαιρεθείσης οὐχ ὑπομένει τὸ
 20 ζῶν σῶμα εἰ μὴ ὁμωνύμως. Ὅσπερ γὰρ ἔχει ἐν μέρος τῆς αἰσθητικῆς ψυχῆς πρὸς ἐν μέρος τοῦ αἰσθητικοῦ σώματος, οὕτως ἔχει καὶ ἡ ὅλη αἰσθησις πρὸς ὅλον τὸ αἰσθητικὸν σῶμα, καθόσον αἰσθητικόν.

Ἔστι δὲ οὐ τὸ ἀποβεβληκός. Ἐνταῦθα ἐξηγεῖται τὸν προ-
 25 ειρημένον ὀρισμὸν περὶ τῆς ψυχῆς ὅσον πρὸς τοῦτο ὅπερ εἶρηκεν, ὅτι ἐστὶν ἐντέλεια σώματος ἔχοντος ζωὴν ἐν δυνάμει. Λέγεται γὰρ τι εἶναι ἐν δυνάμει διχῶς· ἓνα μὲν τρόπον, ὅταν μὴ ἔχη ἀρχὴν ἐνεργείας· ἄλλον δὲ τρόπον, ὅταν ἔχη μὲν, μὴ ἐνεργῆ δὲ κατ' αὐτήν. Τὸ δὲ σῶμα, οὗ ἐν-
 τελέχεια ἐστὶν ἡ ψυχὴ, ἐστὶν ἔχον ζωὴν δυνάμει οὐ κατὰ τὸν πρῶτον
 30 τρόπον ἀλλὰ κατὰ τὸν δεύτερον· καὶ τοῦτ' ἐστὶν ὃ φησι· τὸ σῶμα τὸ δυνάμει ὄν ὡστε ζῆν, τουτέστι τὸ ἔχον ζωὴν δυνάμει, ἥσπερ ἐντελέ-
 χεια ἢ ψυχὴ, οὐχ οὕτω λέγεται εἶναι δυνάμει πρὸς τὴν ζωὴν ὡς ἀπο-
 f. 292^v βεβληκός τὴν ψυχὴν, τουτέστι στερούμενον τῆς ἀρχῆς τῆς ζώης, ἢ τις ἐστὶν ἡ ψυχὴ, ἀλλ' ὡς ἔχον τὴν τοιαύτην ἀρχήν. Ἄλλ' ἀληθές ἐστὶν, ὅτι τὸ σπέρμα καὶ ὁ καρπός, ἐν ᾧ φυλάττεται τὸ σπέρμα τοῦ φυτοῦ, ἐστὶ
 35 δυνάμει πρὸς τὸ τοιοῦτον σῶμα τὸ ζῶν, τὸ ἔχον ψυχὴν· οὕτω γὰρ τὸ σπέρμα ἔχει ψυχὴν, ἀλλὰ δυνάμει ἐστὶ πρὸς τὴν ψυχὴν· ὅθεν οὕτως ἐστὶν ἐν δυνάμει ὡς ἀποβεβληκός τὴν ψυχὴν. Καὶ ἵνα δείξῃ πῶς ἐστὶν ἐν δυνάμει πρὸς τὴν ζωὴν τὸ σῶμα οὗ ἐντελέχεια ἐστὶν ἡ ψυχὴ, ἐπάγει: